Apró Ferenc

A Hágitól a Mars térig

Városismertető séta

A Kölcsey utca a 20. század elején

Irta: Apró Ferenc

Fotó: Roboz István
Az archív fölvételek Apró Ferenc gyűjteményéből valók
A borítón: Kölcsey utcai részlet
A hátlapon: Gutenberg utcai részlet

Kiadó:
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata
© Dr. Apró Ferenc, 2011

ISBN 978-963-89222-0-5

Szerkesztés, tipográfia: www.jastudio.hu

Nyomdai kivitelezés:
Planet Corp. Szolgáltató KFT.
Szeged, 2011

Készült: 1000 példányban

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával valósul meg.

SZEGED Megújuló Belváros

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
ÚMFT infovonal: 06 40 638 638
nfu@nfu.gov.hu • www.nfu.hu

Befektetés a jövőbe
Új Magyarország Fejlesztési Terv

BEVEZETÉS

A Dél-Alföldi Operatív Programon (DAOP) belül az elsőbbséget élvező Térségfejlesztési akciók lehetőséget nyújtottak a régió megyei jogú városai részére az integrált városfejlesztési munkák költségeinek a fedezésére. A szegedi önkormányzat fejlesztési tervei a „kiemelt projekt" lebonyolítási rendje szerint kerültek kiválasztásra. Az eljárást akkor lehetett megindítani, ha egy-egy városnak volt „integrált városfejlesztési stratégiája". A szegedi önkormányzat ezt 2008-ban fogadta el, kijelölve a középtávon fejlesztendő területeket. Legfontosabbnak tartotta a városközpont Hágitól induló részét a Mars térrel összekötő tengely kialakítását. Az eljárás során a kormány döntött a tervezett munka nevesítéséről. Ennek lényege a következő: a Kölcsey utca fölújítása, a Reök-palota előtti, korláttal körülvett park térré alakítása, a Gutenberg utca közterületeinek a fölújítása, és a Mars tér fejlesztésének a befejezése. A városközpont ezen a útvonalon eléri a Nagykörutat és a Mars teret. Az összes költség megközelíti a 3,3 milliárd forintot, amelyből 2,1 milliárd forint európai uniós támogatás.

A Reök-palota (részlet)

A Kölcsey utca egykor... és napjainkban

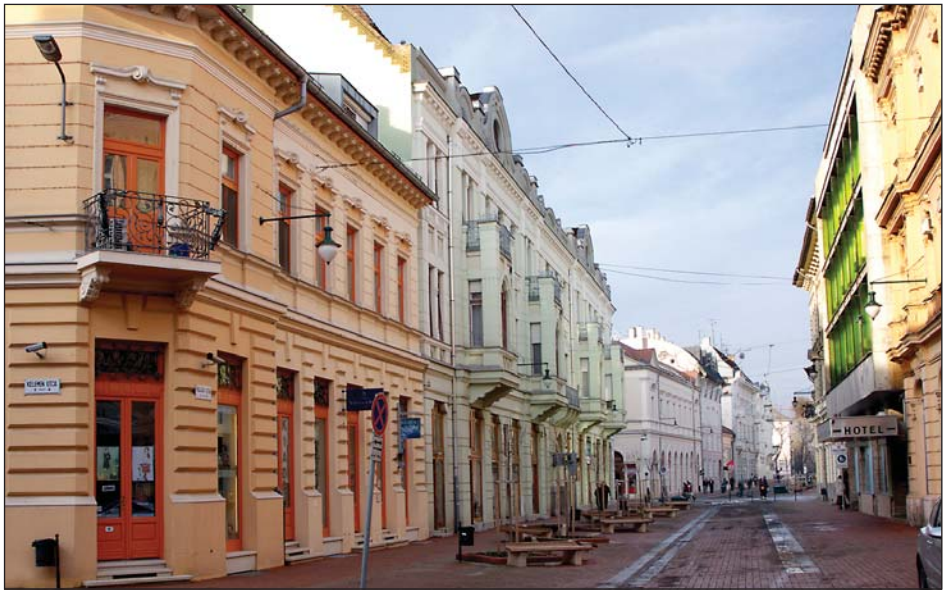

A HÁGITÓL A REÖK-PALOTÁIG

Kezdjük sétánkat a Kelemen és a Kölcsey utca találkozásánál. 1896. február 1-jén ifj. Haggenmacher Henrik (1855–1917) új házában sörcsarnok és étterem nyílt (Kelemen u. 3.). Az épületet a szentesi születésű Bauer Henrik (1855–1933) tervezte. A szegediek ajkán nem maradt meg a tulajdonos német neve, az új szórakozóhelyet Háginak becézték. Először a Horváth testvérek (János és Ferenc), majd Roszner Sándor, Gottwald Rezső (1873–1932), a kerthelyiséget megnyitó (1935) özvegye, végül 1940-től Hóbel (később: Ferenczi) Jenő üzemeltette. Fölújíttatta az épületet, Szőnyi Istvántól (1894–1960) pannókat rendelt. Az étterem leghíresebb prímása a nótaíró Boldizsár Kálmán (1898–1953) volt. Az 1959-ben újra indult Szabadtéri Játékok vezető művészei a Royal Szállóban laktak, a Hágiban ebédeltek és vacsoráztak. Házias ételeit két mesterszakács is készítette: az iskolanévadó Hansági Ferenc (1902–1979), és a külföldet is megjárt Nagy Endre (1931–2004). A söröző és étterem hosszú évtizedeken át volt a helyiek kedvelt szórakozóhelye. A magánkézbe adás során kétszer is elárverezték (1994, 1998), a második óta nem nyitott ki.

A Royal Szálló (Kölcsey u. 1.) a „legszürkébb" szegedi szálloda volt: nem volt étterme, hangversenyterme, csak szállásadással foglalkozott. Ligeti Béla tervei alapján a bútorgyáros Lengyel család építtette (1905) bérháznak. Megjelenésében a szomszédos Lengyel-palotához (1894) alkalmazkodott. 1911-ben 80 szobás szállónak építtették át. Második tulajdonosa Lusztig Vilmos (1871–1949) volt. Kávéházában Maróczy Géza (1870–1951), a világhírű szegedi sakknagymester is váltott könnyű partikat. 1959-től itt lakott a Szabadtérin szereplő Gobbi Hilda, Házy Erzsébet, Sárdy János több más vezető színészünkkel együtt, és Varga Mátyás díszlettervező is. Az épületet 1968 és 1971 között fölújították, Kölcsey utcai részén melléépítéssel bővítették (3. szám). A 110 szobás szálló magánkézbe adása (1992) után étterem is nyílt (1993) benne.

A dél-nyugati sarokházat (Kelemen u. 4.) Sziráky József (1829–1899), a halbicskát készítő híres késesmester építtette (1882), aki az Ötpacsirta (ma: Oroszlán) utcai műhelyében töltött 24 év után költözött új házába. Boltjában Jókai Mór is vásárolt (1891). Az egykori mestert a halhatatlanság övezi, hiszen két klasszikusunk is írt róla. Mikszáth a *Milyen a magyar iparos?* (1882), míg Tömörkény a *Bicskavásárlás* c. tárcájában (1887) örökítette meg alakját.

A Kölcsey utcában 1908 és 1927 között villamos csilingelt: a Széchenyi tér felől jövő 1-es járat ide kanyarodott be, a Kárász utca sarkán balra fordult, majd a Dugonics tér, Jókai utca útvonalon érte el az Aradi vértanúk terét.

A Kölcsey u. 4. számú, késő szecessziós Wagner-házat Baumhorn Lipót (1860–1932) tervezte. Amint az épületen levő évszám is mutatja, 1905-re készült el. A tekintélyes méretű sarokház helyén állott – többek között – Kiss

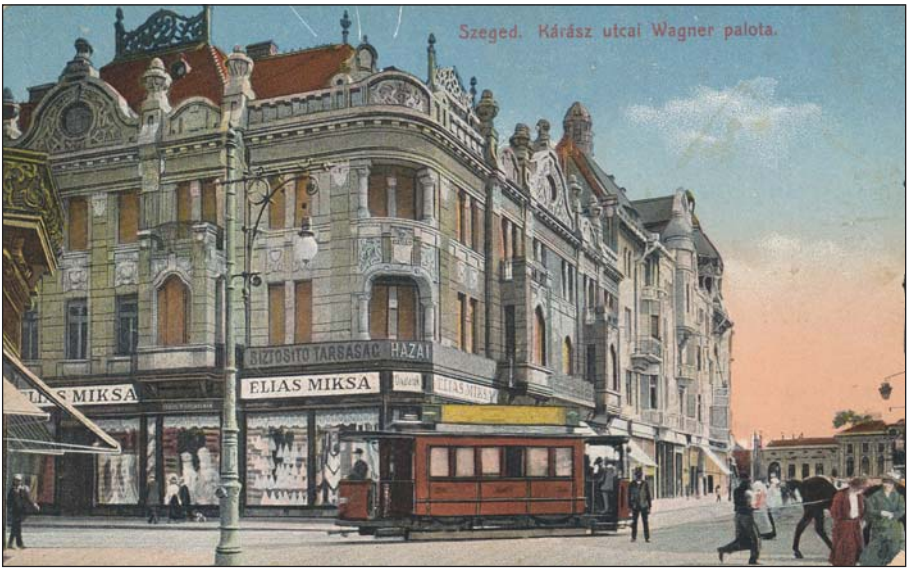

A Wagner-ház

Pálnak (1835–1925), Tömörkény apósának a *Kispipá*hoz címezett, tarka abroszos vendéglője. Móra is ránk örökítette, hogy a szegedi lakos Pósa Lajos (1850–1914) elfogyasztva vacsoráját, fizetéskor legújabb verseskötetét tette ki az asztalra. Palcsi bácsi pedig üzleti komolysággal visszaszámolt 30 krajcárt, mert a könyvre rá volt nyomtatva, hogy ára egy forint. A Kölcsey és a Kárász utca dél-keleti sarkán állott földszintes Árvay-házban (akkor: Kárász u. 10.) működtette könyv- és papírboltját Árvay Sándor (1878–1911): ő adta ki Somlyó Zoltán *Dél van* c. verseskötetét (1910).

A Kölcsey utcai Gál-házban (5. sz.) szállt meg néhány napra klasszikus költőnk, Radnóti Miklós (1909–1944), amikor tanári szakvizsgáira jött vissza Szegedre (1935). Szállásadója özv. Kugler Józsefné volt.

A Kölcsey és a Kárász utca dél-nyugati sarkán álló, Víz (1879) előtti, földszintes épületben volt a *Próféta*hoz címezett étterem. 1869-ben Ferencsevits György (1838–1905), a régi Szeged Kotyel Gyurkája lett a tulajdonosa. 1894-ben – a régi alapokon – új, emeletes épületet húzatott föl, melynek fölső szintjén már vendégszobák is voltak (Kölcsey u. 6.). A Próféta volt a törzshelye az egyik leghíresebb cigányprímásnak, ifj. Erdélyi Nácinak (1845–1893), itt játszott a leggyakrabban. Az egykor kedvelt kerthelyiséget beépítették

(Kölcsey u. 8.). Az étterem legnevesebb vendége két szegedi újságíró, Mikszáth Kálmán és Gárdonyi Géza volt. Az előbbi 1878 és 1880 között, az utóbbi 1888 és 1891 között volt városunk lakója. A Budapestre költöző Mikszáth itt tartotta negyven terítékes búcsúestjét (Szegedi Napló, 1880. dec. 31.). A Szegedtől elköszönő Gárdonyi nem kevés önérzettel írta *Búcsú* c. tárcájában: Tagja voltam a Próféta asztalának. (Szegedi Napló, 1891. júl. 30.)

A Tallián-ház saroképület, a Kárász u. 11. faliszámot viseli. Kevés adat maradt

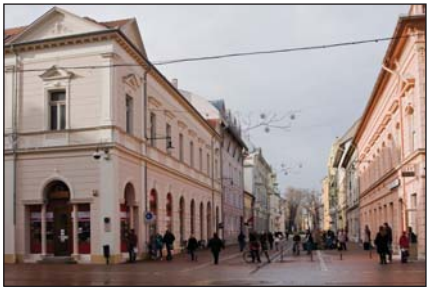

A Próféta száztíz éve és ma

fönn róla: Tallián János építtette 1851-ben, többszöri bővítés után 1874-ben a Szegedi Kézműves Bank tulajdonába került. A rátétekkel gazdagon díszített kapu betétrácsának (1896) a betűi (SZKM) máig őrzik az egykori pénzintézet emlékét. Az épület a jelenlegi arculatát 1896 és 1923 között több lépcsőben nyerte el. Emeletét a Koch Sándor Csongrád Megyei Ismeretterjesztő Társulat foglalja el, földszintjén 1994 óta a McDonald's gyorsétterem üzemel.

A Kölcsey u. 9. sz. ház emeletén lakott Vinkler László (1912–1980) festőművész, főiskolai tanár. A szegedi piktúra sokarcú és meghatározó alakja, aki szívesen vállalta a művészi kísérletezést, emellett nagy hatású előadó és esztétikai kérdéseket boncolgató szakíró is volt.

A Kölcsey u. 11. számú házba vezettette Patzauer Dezső (1899–1989) a Fekete Sas utcán át a leányáról elnevezett Anna-vizet, majd a pincében levő hatalmas medencékben történt lehűlése után – szénsavval dúsítva – palackoztatta (1938). Itt élt, dolgozott 1915 és 1927 között Bäck Manci (1891–1989) fényképészmester és fotóművész. A művészi fotózásban utat törő szerepét és előre mutató munkásságát Gömör Béla albuma (2003) mutatta be, míg életművének a javát a Móra Ferenc Múzeum kiállításán láthattuk (2005).

Az Auer-ház (ez is Kölcsey u. 8.) az 1850-es években épült, 1870 és 1930 között a legnevesebb szegedi fényképészek dolgoztak benne (Letzter, Lauscher, Keglovich stb.). A kis épületet a Magyar Külkereskedelmi Bank lebontatta, a telek hátsó részén építtette meg szegedi igazgatóságát. A légiesen könnyed, jól bevilágított épületet Palánkai Tibor tervezte, 1994 áprilisára lett kész.

A pénzintézet az Auer-házat visszaépíttette az utcafrontra, ezért a banképület az utcáról alig látható, építészeti értékei belülről mutatkoznak meg.

A Kölcsey 10. számú, késő szecessziós Boros-ház (1906) második emeletén lakott 1926 és 1932 között Móra Ferenc (1879–1934) író, múzeumigazgató, régész. Amit unokájáról, a Vadembernek nevezett Vészits Ferencről (1925–2000) írt, annak java része itt történt. A Vadember házbeli két játszótársa, a Jankónak hívott Boros Jenő (1925–1944) és Boros Tamás (1928–1944) gázkamrában fejezte be fiatal életét.

Itt lakott Jancsó Miklós (1903–1966) akadémikus, a Gyógyszertani Intézet professzora, kétszeres Kossuth-díjas (1948, 1955). A ház jeles lakója volt Vántus István (1935–1992) Erkel-díjas zeneszerző, akinek operáit a Szegedi Nemzeti Színház mutatta be (*A három vándor*, 1967; *Aranykoporsó*, 1975). Az épületen két emléktábla van: Vántusét 1993-ban, Jancsóét 2003-ban helyezték el. E házban, Becsei András kereskedőnél szállt meg 1936 szeptemberében Radnóti Miklós, amikor pedagógiai vizsgájára jött.

A páratlan számú oldal sarki épülete Szeged első háromemeletes, liftes háza (Kölcsey u. 13.). Baumhorn Lipót tervezte ornamentikát mellőző, késő szecessziós stílusban: 1910-re készült el. Építtetője Kohn Mór (1848–1926) kereskedő volt. Korabeli fölirata (*Kölcsey-udvar*) mára eltűnt. 1944 őszétől itt volt a Vörös Hadsereg Szegeden állomásozó egységének a parancsnoksága. Földszintjének egy részét ma az Erste Bank foglalja el.

A közforgalmú Kölcsey utca a keresztező Kárász utcától középen lezárva lényegében zsákutca volt. Parkoló autókkal zsúfolt látványa – finoman szólva is – elgondolkodásra késztette a járókelőt. Sétáló utcává alakították át, az Europa Nostra-díjat nyert (2004) Kárász utca mintájára. (Tudni kell, hogy

A fölújított Kölcsey utca

Szeged város építési szabályzata a Belvárosban csak akkor engedi a közterület használatát módosítani, ha az a gyalogosforgalom javára történik.) Az utca teljes közműhálózata megújult, a díszburkolat faltól-falig ér, középen csapadékvíz elvezető csatornával. A viacolor dísztéglák vörösében a falsíkokkal párhuzamosan kialakított geometrikus formákat fehér mészkőlapok és kerámia burkolólapok hangsúlyozzák. Az utca két oldalán váltakozva elhelyezett, zöld színű fali díszkandeláberek a száz évvel ezelőtti Szeged hangulatából idéznek vissza valamicskét. Az új sétáló utcában fiatal díszfákból álló fasor és padok várják a megpihenni szándékozókat. A fák elhelyezésekor figyelemmel kellett lenni a közművezetékekre. A Kölcsey utca teljes kialakítása 2009. december elején kezdődött, és 2010. május közepén fejeződött be. Tervezője – a térrel együtt – Fekete Zoltán volt.

A REÖK-PALOTA ÉS KÖRNYÉKE

A sarkon büszkélkedő szecessziós palotát (Tisza Lajos krt. 56.) az orosházi születésű Magyar Ede (1877–1912) tervezte. A megrendelő Reök Iván (1855–1923) volt, a folyammérnöki hivatal főmérnöke, Munkácsy Mihály unokaöccse, a későbbi országgyűlési képviselő. Szeged egyik legpompásabb épületének tartott Reök-palota 1907 novemberére készült el, a megrendelő családjának a tagjai és bérlők vették birtokba. A palotára 1966-tól figyelt föl a szegediek szélesebb köre. Természetesen a helyi szakemberek korábban is tisztában voltak az építészeti jelentőségével, de Edwin Johnston ír művészettörténész cikke (*Architectural Review*, 1965. okt.) valódi revelációval ért föl. Érdemes belőle idézni: „A földszinti szerkezeti tartópillérek igen érdekes megoldásúak, rájuk köpeny módjára redőzött fölület borul. A részletek pazarlók, bár meglepőn fegyelmezettek... A hatalmas, görbevonalú erkélyek és a növényi frízek az utcasarok kiugrásán futnak össze, szabálytalan házorom állkapocsba.”

A főhomlokzat egyik legfontosabb arculatformáló megoldása – Magyarra jellemzően – a nyitott és zárt erkélyek ritmusos váltakozása. Frappáns, ahogy a három zárt erkélyre nyitott erkélyeket ültet. A sarokrészt megkoronázó pártafal, alatta a két utcára szóló hatalmas erkéllyel a palota egyik leghangsúlyosabb részéve teszi épület sarokátfordulását. A finom hullámokat vető falsíkok összhangban vannak a főleg – változó nagyságú – stilizált liliomokat ábrázoló színes és dús ornamentikával. A homlokzati nyílászárók hullámos vonalvezetésétől, a földszinti sarki bejáratot közrefogó oszlopok középen szélesedő, hasas formájáig minden a szecessziós stílus átélésére, játékosságának gondolat- és szimbólumgazdag alkalmazására utal.

Petri Csathó Ferenc (1945–1997) költő 1973-ban négysorosokat írt a Város nevezetességeiről. Íme, a palotáról szóló hangulat:

Inda kanyarog a házfalon
s az ablakkeret színe: skarlát.
Szecesszió játszik velünk;
erkély forog és vasvirág a korlát.

Bánvölgyi László:
Ivókút a Reök-palota előtt
(részlet)

A tervezés és az építkezés során szerencsésen talált egymásra a külföldet kíváncsi szemmel járt fiatal alkotó, és az építőművészi újdonságra nyitott, befogadásra kész megrendelő. Magyar Ede munkásságának jelentőségét többszörösen elismerte az utókor: Bakonyi Tibor könyvével (magyarul 1989-ben, angolul 1995-ben), az épületen elhelyezett emléktáblával (1977), és a Szent István téri portrészoborral (Beliczay Mária, 2006). A palota lakója volt 1932 és 1949 között Bäck Manci fotóművész és Kiss Ferenc (1860–1952) fő-erdőtanácsos, a szegedi erdők atyja, akiről Móra azt írta a *Georgikon*ban, hogy *őbenne a fák lelke él...* Kiss is kapott emléktáblát (1982), amelyet 2007-ben levettek. A fölújított Reök-palotát, mint regionális összművészeti központot (REÖK) 2007. augusztus 17-én adták át. Szeged három jelesének (Magyar Ede, Kiss Ferenc, Bäck Manci) emlékét az épület földszintjén még ez évben közös márványtáblán is megörökítették. (Sajnos, Reök Iván halálozási évszáma tévesen került fölvésésre.) A földszinti Reök kávézó 2010. május 13-án nyílt meg, belső terének kialakítása példamutató összhangban áll az épület szecessziós formáival és díszítéseivel.

A palota előtti térséget – mintegy kétezer érdeklődő jelenlétében – 2010. április 17-én avatták föl. A Város új térrel gazdagodott: a díszkorláttal elzárt terület fölszabadult, a parkoló megszűnt. A Reök-palota olyan távolságból is megcsodálható, amely eddig az érdeklődőktől el volt zárva. A díszkút vízszintes rácsozata és a küttesten elhelyezett – kovácsolt vasból készült – zöldellő ágakra emlékeztető díszítés, mind formájában, mind színezésében kellemes összhangban van az épülettel, főleg a pártafalon levő két lófejet kiegészítő, a lovak testét jelző indás díszítéssel. A volt park öntöttvas díszkerítésének nyugati oldala megmaradt emlékeztetőül, keménységét a mellé telepített cserjesor oldja. A díszkövekkel szegélyezett kis rózsakert a régi, elzárt park rózsatöveit idézi. Az újonnan elültetett fiatal fák is a természet hangulatát őrzik.

A járókelőket padok, ülőgallérok várják, sötétedéskor kilenc kétágú kandeláber ad világosságot. A teret a jogi kar épületétől bábos terelővonal választja el. A dísztéglákkal és kockakövekkel kirakott új terünk szerepét az élet fogja kialakítani. Bizonyára lesz itt találkozó- és pihenőhely, joghallgatók két előadás közötti szusszanója, szabadtéri kiállítóhely stb.

A szegedi 3. honvéd huszárezred emlékművét 1943. május 9-én avatták föl a Tisza Lajos körút és a Fekete Sas utca összeszögellésében levő parkban. Alkotója Gách István (1880–1962) szobrászművész. Az avatáson jelen volt nagybaczoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszter. Szegeden ez

A szegedi 3. honvéd huszárezred emlékműve

volt az elsőháborús hősi emlékek szépszámú sorában az utolsó, de már a javában dúló második háború jegyében. A „hármas" huszárok 1942-ben határozták el, hogy emléket állítanak az ezred 434 ismert hősi halottjának. Az alapozással még az évben elkészültek. A 2,5 méter magas, téglalap alakú talapzat oldalait márványlapokkal borították. A déli előlap fölirata: *A m. kir. szegedi 3. honvéd huszárezred és a m. kir. 3. népfölkelő hadosztály dicső halottainak emlékére.* Alá az ezredinduló első kottajegyeit vésték. A nyugati oldal fölső részében Turáni Kovács Imre (1910–1975) bronz domborműve rohamra induló huszárcsapatot ábrázol. Alatta az elesett tisztek és altisztek nevei. A keleti oldalra vésték a legénység nevét. A hátoldalon azon helységek neve olvasható, melyekben a hős hármas

huszárok a csatáikat vívták. A talapzaton életnagyságnál alig kisebb lovashuszár van, jobb kezében kivont kard. A művésznek Sebestyén Ferenc szegedi huszár ült modellt. Ez Szeged első alumínium szobra, igaz, az időjárás viszontagságai ellen bronz bevonat védte. 1994/95-ben Bánvölgyi László szobrász- és restaurátorművész bronzból újra öntötte, ezt 1995. július 24-én avatták föl. 2009 júniusában a lovasszobor ismét fölújításra szorult: sarkantyúját letörték, kardját elgörbítették. Bánvölgyi a hiányzó részeket kiöntötte, fölhelyezte, az alkotást megtisztította és patinázta. A talapzatot lebontották, újra építése során pár méterrel közelebb került a jogi kar épületéhez. Márvány helyett fagyálló mészkővel borították, és erre vésték rá az eredeti szöveget. A szobor 2010. február 25-én került föl az új talapzatra. Az eddig megközelíthetetlen huszáremlék az új téren emberközelbe került, lehetővé vált a koszorúzása, a hősi halált haltak nevei közelről olvashatók.

A Tisza Lajos körút és a Fekete Sas utca öleli közre az egykori városi elemi és polgári leányiskola épületét (Tisza L. krt. 54.). Petsch Ede tervezte, 1882-re készült el. A költségeket az árvízi „könyöradományok" maradványaiból fedezték, e tényt – az időközben levett – emléktáblán (1882) is megörökítették. Az emléktábláról Mikszáth Kálmán *A hajléktalan város* c. tárcájában (1882) is szó esik. Amikor az emléktábla az 1990-es évek derekán megkerült, az ATIKÖVIZIG épülete (Rósa Izsó 1883-ban épült palotája) falán helyezték el. Kétszeresen is indokolatlanul, mert ez magántőkéből épült, és ebből következőleg nem ezen volt a tábla... A polgári leányiskola épületét 1921-ben a szegedi ítélőtábla, majd 1952-ben az egyetem jogi kara kapta meg. Egy évtized után szűknek bizonyult, 1963/64-ben emeletet építettek rá. A dél-nyugati sarkán állott – az épület megjelenésének hangsúlyt adott – saroktorony ekkor tűnt el.

Elértük a Tisza Lajos körutat, melynek eleje is, vége is éri a Tisza-partot. Mikszáth *A kapitányok városa* című, tréfásan túlzó tárcájában (1895) arra mutat rá, hogy mekkorát kerül az, aki végigmegy rajta. Nevét a Víz (1879) utáni újjáépítést irányított – ezért grófi címet kapott – királyi biztosról kapta. Sok szegedi egyszerűen csak Kiskörútnak nevezi.

A jogi karral ferdén átellenben áll a Vinkler-ház (Gogol u. 2.) A Szabadkáról kiutasított Vinkler Elemér (1883–1941) ügyvéd vásárolta meg (1922) a családja számára. Falán 1992 óta emléktábla adja tudtul, hogy az 1940-es évek első felében itt találkozott az a tudós társaság, melynek tagja volt Bálint Sándor, Baróti Dezső, Kerényi Károly, Sík Sándor, Szent-Györgyi Albert és persze Vinkler László, a pályája elején járó festőművész.

A GUTENBERG UTCÁN VÉGIG

A Tisza Lajos körútról forduljunk be a – Mars térre vezető – Gutenberg (egykor Margit) utcába. Járdaszegély nélküli, faltól-falig díszburkolatot ka-

A Gutenberg utca száz évvel ezelőtt

pott, egyirányú vegyes forgalmúvá alakult, az elsőbbséget a gyalogosok és a kerékpárosok élvezik. Az autósok óránként 30 km-es sebességgel közlekedhetnek. A régi fákat 116 darab ezüsthársfa csemete váltotta föl. Megújult a közműhálózat, és zöld díszkandeláberek elhelyezésével a közvilágítás is. Újonnan kialakított zöldszigetek, majdnem száz pad várja a pihenni vágyókat. A Szilágyi Ferenc tervezte új arculatú utca egyenrangú harmadikként csatlakozik a fölújított Kölcsey utca és Mars tér összekötő útjának. Ünnepélyes átadása 2010. november 12-én volt. Sétáljunk rajta végig.

A 4. számú földszintes házat Tóth Mihály (1845–1925), Szeged egykori főmérnöke tervezte és építtette (1886) a családjának. Az L alakú, alápincézett, bő belső terű, eklektikus családi házat – a későbbi tulajdonosoktól – a Szegedi Ügyvédi Kamara vásárolta meg székháznak: átalakítás és fölújítás után 1996-ban avatták föl. Bent emléktáblájuk van az első világháborúban hősi halált halt (1929), a másodikban pedig áldozatul esett ügyvédeknek és ügyvédjelölteknek (2006).

A 6. sz. háznak a földszintjén lakott Tömörkény István (1866–1917), irodalmunk klasszikusa, a szegedi tanyavilág, a paraszti élet mindennapjainak hűséges ábrázolója. A házasságkötése (1894) előtt költözött ide. Fia, a

Kossuth-díjas Tömörkény László (1895–1971) főmérnök 1939-ben megvette az egész házat. Így aztán itt volt a lakása az író másik gyermekének, Kőszegi Dénesné Tömörkény Erzsébetnek (1897–1988) és egyetemi tanár férjének is. Sőt: ide költözött özvegy Tömörkény Istvánné Kiss Emília (1871–1945) is, a férje egykori lakásába.

A Bolyai utcához érve érjük el a zsidó negyedet. Az első izraelita családok – Reizner János és Löw Immánuel kutatásai szerint – 1774/75-ben telepedtek meg Szegeden. A részükre kijelölt ún. házkör a mai Attila és Gutenberg utca közrefogta terület volt. A zsidóság ennek növelését 1838-ban sikerrel kérelmezte. A lakhatás területi korlátozása az 1850-es végére úgy szűnt meg, hogy előírásait a városi tanács figyelmen kívül hagyta. A zsidóság létszáma 1870-ben 3628-ra, 1920-ban 6954-re emelkedett. Az 1920-as években megkezdődött a fogyatkozása: alacsony születési, magas halálozási arányszám, elvándorlás, kikeresztelkedés és végül 1944-ben a deportálás miatt. A hitközség adatai szerint ma a szegedi zsidóság száma 500-520 körüli.

A volt házkörben van a zsidó közösség két zsinagógája, székháza és egykori elemi népiskolája. (A Bolyai utca volt Zsinagóga, és 1942-ig Löw Lipót utca is.) Egy saroknyira innen, a Hajnóczy utca 8. sz. háza falán 1969 óta emléktábla hirdeti, hogy itt lakott Löw Immánuel (1854–1944) főrabbi. Itt kezdte írni a *Flora der Juden* című – német nyelvű – munkáját, mely a világhírt hozta meg neki. (A tudós mellszobrát, Lapis András alkotását 2004-ben avatták föl a Dóm téri Nemzeti Emlékcsarnokban.)

A Hajnóczy utcában lakott – több helyen is – Löw Lipót (1811–1875) főrabbi, a magyar nyelvű zsinagógai prédikáció meghonosítója, a judaisztika jeles tudósa. A szerkesztésében megjelenő *Ben Chananja* (1856–1867) Szegedet tíz évre a zsidó tudomány egyik európai központjává tette. Löw emléktábláját (2005) tévesen helyezték el a fiáé mellé: mindig a túloldalon lakott, utoljára az 1. számú házban, ott hunyt el.

A Gutenberg és a Bolyai utca észak-nyugati sarkán áll az egykori zsidó elemi népiskola – többször is bővített – épülete (1883). Sok kitűnő pedagógusa közül is kiemelkedett Székely Alfréd (1883–1966) igazgató, akinek 1996 óta emléktáblája van a zsinagógában. A felekezeti iskolák megszüntetése (1948) után itt nyílt meg 1950 őszén az állami kezelésű általános iskola, mely nyomban fölvette (szept. 4.) Juhász Gyula nevét. Első igazgatója Zoltai Árpád (1908–1983) volt. Amikor ez a tanintézet 1966 márciusában átkerült az egy hónappal korábban elkészült Béke utcai iskolába, az épületet – fölújítás után – a Mérey utcából ide került (1968) Közgazdasági Szakközépiskola kapta meg. A tanintézet 1988-ban fölvette a forradalmár Vasvári Pálnak (1826–1849), az 1848. évi márciusi ifjak egyik vezető alakjának a nevét, akinek – épületen

belüli – emléktábláját is ekkor avatták föl. A bejárat előtti, süttői mészkőből készült ivókút, a szomját oltó telitalálat fiúalak Simor Márton szobrászművész alkotása (2010).

Simor Márton: Kisfiús ivókút

Pick Márk (1843–1892) terménykereskedő 1885-ben vásárolta meg a Gutenberg u. 12. számú, földszintes, meglepően nagy alapterületű sarokházat. Az eklektikus épületen az akadémizmus hatásai is fölismerhetők. Pick 1886. november 2-án kapott iparengedélyt szalámi készítésére a város területén. (Ez a nap a világhírű szegedi Pick-gyár alapításának a napja!) A Tisza Lajos körúti bérelt helyiségekből ide, az emeletes udvari épületekbe költöztette át szalámikészítő műhelyét, egyben hússzárítót és füstölőt alakított ki. Iparát 1900-ban helyezte át a Zsótér és Maros utca közé, az újonnan elkészült épületekbe. A cég itt tovább terjeszkedett, 1907-ben kijutott a Tiszapartra. Az alapítónak és fiának, Pick Jenő (1881–1968) gyárosnak itt avatott emléktáblát az utókor (Kligl Sándor, 1998). A Gutenberg utcai ház továbbra is megmaradt a család tulajdonában. Élete végéig itt lakott Pick Móric (1883–1945), aki eleinte építési vállalkozó volt (Pick és Tóbiás cég), majd 1922 és 1934 között a részvénytársaság Bécs melletti, Alt Erlauban levő szalámigyárát vezette. Deportálták, Bergen Belsenben meggyilkolták. 2001 óta működik az alagsorban az indiai ízeket kínáló *Taj Mahal* étterem.

A klasszicista ózsinagógát (Hajnóczy u. 12.) 1837-ben a szegedi Lipowszky Henrik és Lipowszky József tervezte, Schwab Löw pesti főrabbi szentelte föl 1843. május 19-én. Az épület külső mérete 16,5 x 29,9 méter.

Az ózsinagóga

Előterében – rituális kézmosás céljára – vörösmárvány falikút volt. Háromhajós belső tere egyszerűségében is harmóniát áraszt. Az íves-árkádos kialakítású női karzat U alakban veszi körül a teret. A belső tér keleti falán van a timpanonos záródású tóraszerkény, egy-egy oszloppárral az oldalán. Az oszlopok tetejét félkörívek kötik össze. A frigyszekrény fölött van a két kőtábla alakja, utalva arra, hogy Mózes a kinyilatkoztatáskor kőtáblákra véste a tíz isteni igét. Az oltár – Löw Immánuel ezt a szót használja – Maurer Pál pesti szobrász munkája. Az imaszékek száma 660 volt, később 740-re bővítették. Az almemor, a Tóra fölolvasásra szolgáló, centrálisan elhelyezett emelvény jól látszik az 1950-es évek derekán készített fölvételen. A bejáratot, a toszkán pillérrenddel tagolt, oromzatos homlokzat emeleti ablakát, és az orommező díszítését – föltehetőleg 1879-ben – elrontották, az egészet dörzsölt vakolattal fedték be. A földszinti ablakok egyszerűbbek, félköríves záródásúak, az emeletiek gazdagabbak, könyöklőit konzolok támasztják alá. A hitközség 1924-ben két emléktáblát állított az első világháború zsidó hősi halottainak. Az azonos méretű, 120x210 cm-es márványtáblákat a főbejárat két oldalán helyezték el. Fölső részükön egy-egy héber emlékvers van. A versek alatt – két oszlopban – örökítették meg a nem Szegeden nyugvó 114 hősi halott emlékét. A rövidebb nevek a déli, a hosszabbak az északi táblán vannak. Az emléktábla stilizált borostyánnal futtatott kereteit, az oromzat díszítéseit – Löw Immánuel elgondolásai alapján – Tardos-Taussig Ármin (1874–1936) szegedi grafikusművész tervezte.

A Víz után a Hajnóczy utcai bejárat két oldalán magyar és héber nyelvű emléktáblát állított a hitközség (1879). Az egyik: „EMLÉKTÁBLA. / Az 1879 március / 12dikén betört árvíz / → / magassága”. A héber föliratú magyarítása: „A nagy víz áradásának emlékére, amely rátört városunkra és egész környékére Adar hó 17-ének éjszakáján a hét ötödik napján, az 5639. esztendőben.

Árvízi emléktáblák az ózsinagóga falán

A vizek a frigyláda aljáig értek. Eddig jöhetsz, de tovább nem! Ezen a helyen törjön meg hullámaid gőgje!" Az emléktáblák a járdaszinttől 30 cm magasságban vannak, ám a Víz után az utcát 180 cm-rel feltöltötték. E zsinagógát az elkészülte után csak kétszer renoválták (1857, 1879), végül a hitközség eladta (1977) a Magyar Államnak. Kezelője, majd 1992-től tulajdonosa Szeged városa lett. Ez évtől nyaranta – a MASZK /Magyarországi Alternatív Színházi Központ/ kezdeményezésére – színházi és más művészeti programokat (filmbemutatót, zenei- és balettestet stb.) rendeznek a falai között. 1994-ben a város fölújíttatta a tetőszerkezetet.

Ez a zsinagóga az 1880-as évek derekára már kicsinek bizonyult. A hitközség az új templom építésére 1891-ben kezdte meg a gyűjtést. Először a meglevő telkét – vételek útján – nyugati irányban, a Jósika utca vonaláig bővítette. A tervezésére 1897-ben kiírt pályázatot Baumhorn Lipót pesti műépítész nyerte meg. A tekintélyes méretű terület lehetőséget kínált arra, hogy a templom szimmetrikus alapbeosztású, központi elrendezésű és megjelenésében hatásos legyen. Az építési munkát Szilágyi János és Schaar Ede, két szegedi társvállalkozó végezte 324 950 koronáért. A munka 1900. augusztus 7-én kezdődött, és a fölszentelés napjáig (1903. május 19.) tartott.

A nyugat felőli főhomlokzaton három rácskapu vezet a 110 m^2 nagyságú előcsarnokba. (A csarnok nagy méretét az indokolja, hogy fölötte van a 600 ülőhelyes női karzat nyugati része.) Innen három főbejáró nyílik a templomba. Az épület négy sarkán elhelyezett fő- és melléklépcsőházak megkönnyítik a karzati közlekedést. A karzatot, a tetőszéket és a kupolát tartó szerkezet vasból készült. A négy, kovácsolt vasból készített főoszlop – közbeiktatott öntöttvas oszlopokkal – négyzet alakban, egymástól 15,35 méteres fesztávolságban van elhelyezve. Alapzatuk 12,25 m^2 területű betontömb. A kupola szerkezete kettős. A külső kupolaszerkezet – járdától számított – magassága 48,5 méter. A belső kupolaszerkezet a templom padlózatától számítva 31,6 méter magas, átmérője 10 méter, gazdag mintázatú ólomüvegezéssel van díszítve. A kupola az ima áhítatának az ég felé emelkedését jelképezi, a kupola belseje a csillagos eget. Színezése a mennybolt kékségére utal, így nappal is megragadó látványt nyújt, de esti ragyogását – az üveg fölött – 24 fényforrás növelte. A belső templomterület 815 m^2, földszintjén 740 ülőhely van.

A zsinagóga kupolája

Baumhorn a négyzet alapú épületnek négy, gazdagon kialakított homlokzatot tervezett. Mind a külső, mind a belső kialakításában monumentalitásra, egymással összhangban álló arányokra, magasztos belső térhatásra törekedett. Munkája során mindvégig figyelembe vette Löw Immánuel jelképeket kialakító elgondolásait. Az épületen több építészeti stílus jegyei is fölismerhetők, de ezek művészi egységbe olvadnak.

A belső tér nyugodt és harmonizáló színhatását az elefántcsont–fehér alapszín, a meleg kék színezés, és a főbb pontokon alkalmazott, visszafogott aranyozás adja. A festészeti alkotások gondolatköre kettős. Az egyik a Tórának, a hit alapjának a jelképezése, a másik az épület rendeltetésének (közös istentisztelet) és tagolásának az összefüggése. A mellékes díszítő motívumok az Ószövetségnek a békességet jelképező növényeit (szőlő, fügefa) ábrázolják. A kupolát körülvevő négy dongaboltozat a világtájak felé van irányítva, aranybetűs föliratuk a négy főimát jelzi: a keleti dongáé a reggeli imát, a nyugatié a délestit, az északié az estit, míg a délié a muszafot. A dongák szélén és a kupola alján levő föliratok a szentpétervári – 1903-ban 987 éves – bibliai kézirat jellegzetes betűiből készültek.

A festett üvegablakok a zsinagógai év összes mozzanatát kívánják megjeleníteni. A lényegében tíz képből álló ciklus témái: a köznapi munka (Arcod verejtékével egyed kenyeredet), a szombat, a pészach (az Egyiptomból való kivonulás emlékünnepe), a sóvúóth (a kinyilatkoztatás ünnepe), újév, hosszúnap (szólachti, azaz megbocsájtok föliratával), sátoros ünnep, semini acereth (az ünnepi sor záróünnepe), szimchath tóra (a tóraolvasás befejezésének és megkezdésének örömünnepe), púrim (Ahasvérus perzsa király uralkodása idején tervezett zsidómészárlás meghiúsításának ünnepe) és chanukka (a makkabeusi győzelmek emlékének

A zsinagóga

szentelt ünnep), tisó beóv (Jeruzsálem kétszeri pusztulásának gyásznapja). Az oltárral szemben lévő, emeleti, nagy, festett ablak a történeti emlékezést szolgálja. Van rajta zsoltárrészlet, van olyan címer, melyet Dávid király hárfájából és a jeruzsálemi szentély kürtjeiből állítottak össze. Látható még az 1843-ban épült templom a nagyárvízben, és mellette az új zsinagóga vázlata. Az üvegfestés a pesti Róth Manó (1868–?) munkája. (Nem tévesztendő össze testvérével, az ismertebb nevű Róth Miksával.) A 21 regiszteres, 1276 síppal ellátott orgonát a temesvári Wegenstein Lipót Károly (1858–1937) cége építette.

A zsinagógát 1944-ben a deportált zsidó családok bútoraival, ruháival stb. töltötték meg, amint ezt Liebmann Béla 1945. januári fölvételein láthatjuk. A raktárnak használt és károkat szenvedett templomot – fölújítás után – 1946. június 4-én ünnepi istentisztelet keretében adták vissza a hitéletnek. 1947. február 21-én az előcsarnokban – ettől kezdve Mártírok Emlékcsarnokában – gyászistentisztelet keretében két feketegránit szarkofágot avattak, a meggyilkolt öregek és kisdedek emlékére. Az 1664 elhurcolt és vissza nem tért személy nevét az emlékcsarnok két oldalán márványtáblákra vésték. (Ez a szám azóta jelentősen növekedett.) Emléktáblát állítottak (1965) a halálba parancsolt háromezer délvidéki áldozatnak is.

Az épület állaga a hosszú évtizedek során megromlott, a tető is beázott. A tíz évig tartó – később folytatott – fölújítás során több, alapvető helyreállítási és karbantartási munkát végeztek el. Adakozott a hitközség, az állam, Szeged városa. Az Egyesült Államokból egy – névtelenséget kérő – volt szegedi 210 000 dollárral segítette a munkákat. A fölújítás első szakaszát lezáró istentiszteletet Schőner Alfréd főrabbi mutatta be 1989. szeptember 10-én. A fölújított orgonát 2000. szeptember 18-án adták át. A bővítése utáni első hangverseny 2001. június 24-én volt.

A zsinagógában nem kevés emléktáblát állítottak. Az elhunytak emlékezetét (mazkir-névsor) négy márványtábla (1903) őrzi: az elsőn a rabbik, a másodikon a többtagú családok, a harmadikon a házaspárok, a negyediken az egyedülállók neve szerepel. Emléktáblák őrzik Löw Lipót, Löw Immánuel, Schindler József, Löwinger Adolf, Birnfeld Sámuel, Frenkel Jenő, Zucker István főrabbi, Liebmann Béla elnök, Székely Alfréd iskolaigazgató, Pollák László alapítványi elnök, Kármán György orgonaművész, és néhány mártír emlékét. Egy-egy márványtáblán olvashatjuk az 1979 és 2003 közötti fölújítást végzők és a szervezők nevét.

A zsidó hitközség székházát is Baumhorn Lipót tervezte. A saroképületen két évszám is mutatja elkészültének az idejét: 1902 és 5662. (Az utóbbi az ún. zsinagógai év.) A rizalittal jelzett, kétszintes díszterem elhelyezését

koronázópárkány hangsúlyozza. A hatalmas méretű, fűthető díszterem összejövetelek, kulturális műsorok megtartására szolgál, télen imaterem. Egyben a szegedi zsidóság jelentős emlékhelye is, amelyben festmények és márványtáblák őrzik a jeles személyek (és néhány áldozat) emlékét.

A szegedi zsidó hitközség székháza

A nagyméretű festmények főrabbik (Löw Lipót, Löw Immánuel, Löwinger Adolf, Schindler József), hitközségi elnökök (Rósa Izsó, Biedl Samu, Pap Róbert), Chevra-elnökök (Bokor Adolf, Faragó Lajos, Varga Mihály, Bach Jenő), egy jegyző (Weitzenfeld Zsigmond), egy nőegyleti elnök (Kohen Johanna) arcvonásait őrzik. Kapott emléktáblát hitoktató (Lővy Emil), hitközségi elnök (Káldor József, Áron József), elöljáró (Haáz Ernő), Jad Vasem kitüntetett (Móricz Béla), a nőegyletben munkálkodó Gergelyné Reitzer Alice, a hitközség négy meggyilkolt (Reményi Dávidné, Reményi Margit, Goitein Ármin, Goiteinné Feinnovics Selma) és egy fiatalon elhunyt tagja (Barna Zoltán.) A festett üvegablakokon héberül olvasható, hogy kik voltak a hitközség bírái (mai szóval elnökei) 1859-ig, míg magyar nyelven az 1860 és 1902 közötti elnökök (Bamberger Sámuel, Singer Vilmos, Weiner Mór, Reitzer Jakab, Prossnitz Vilmos, Rósa Izsó). Megörökítették az 1902. évi elöljáróság minden tagjának a nevét.

Az épület ad helyet a hitközség napi ügyvitelét végző irodának, a mellette levő rabbiszobának, melynek dísze két mellszobor: Löw Lipóté gipszből (Telcs Ede) és Löw Immánuelé bronzból (Petri-Pick Lajos). Itt van a Frenkel Jenő főrabbit ábrázoló festmény másolata. Az épületben van az 1948 óta működő – a Kálvária sugárútról ide helyezett – szeretetotthon, a rabbilakás és a 2000-ben alapított dr. Birnfeld Sámuel-könyvtár.

A 28. számú – jellegtelen – épület földszintjén lakott élete utolsó szakaszában Dorogi Imre (1890–1976) festőművész, a piarista gimnázium, később más tanintézetek rajztanára. Vászonra vitt víziói, a több változatban megfestett

Sugárzás a Tisza fölött c. alkotásai túlmutatnak a helyi festészet csúcsértékein.

Az ornamentikáját vesztett 30. számú házban lakott Szépkúti Miklós (1905–1944) költő és matematikus. Rövid életében három verseskötete jelent meg: *?* (1922), *Fölkiáltójel!* (1924), *Én-végtelen* (1925). Első verseskönyvének az előszavát Juhász Gyula írta: „Szépkúti Miklós imádja a szép szavakat, a szép elképzeléseket, a szép lehetetlenséget, a szép bolondságot. Utóvégre ez az ő dolga, ehhez joga van annak, aki költő...” Súlyos betegsége ellenére is deportálták, gázkamrában fejezte be fiatal életét.

Szeged városa 1908-ban két új polgári leányiskola fölépítését vállalta, a szűkké vált Tisza Lajos körúti épület helyett. Az egyik a Szegedi III. ker. Állami Polgári leányiskola volt, amely 1911 őszén nyílt meg a Gutenberg (akkor: Margit) utca 25. számú, késő szecessziós, kétemeletes épületben. Tervezője Bene Károly volt. A kapuk fölötti egy-egy évszám (1910) az építési munkák befejezését jelzi. Az iskolának a nyitás évében nyolc osztálya, 12 tanára és 331 növendéke volt. Az igazgatói tisztet Teleki László, Báthy Zoltán, majd Koczkás Sándor töltötte be. A polgári iskolák megszüntetése után Gutenberg utcai általános iskola lett, első igazgatója Csoma Gyula volt. Az iskola 1990. május 28-án fölvette Gutenberg nevét. Épületét 1999 őszén a Kossuth Zsuzsanna Egészségügyi Szakközépiskola kapta meg, de 2007 nyarán tovább kellett költöznie a Kodály téri iskola épületébe. Az épület jelenleg a KÉSZ Kft. irodáinak és a Szegedi Felnőttoktatási Gimnázium és Szakközépiskolának ad otthont. Falán Bánvölgyi László – időközben eltűnt – domborműve (1990) emlékeztetett Johann Gutenbergre, a könyvnyomtatás föltalálójára, az utca és az iskola névadójára.

KIÉRÜNK A NAGYKÖRÚTRA

Balra tekintve egy lebontott gyártelep telkén épül az *Árkád* bevásárlóközpont. Itt volt a Szegedi Kenderfonógyár négy utcára szolgáló telephelye. A gyár Bakay Nándor (1833–1902) kisebb üzeméből fejlődött ki: 1873-ban már „mechanikai kötélüzem” volt, Bakay 1877-ben gőzerőre állította át, és tovább bővítette. A Víz okozta károsodás után a tulajdonosnak volt ereje az újjáépítéshez. A Bakay irányította Szegedi Fonó-, Szövő-, Kötélgyár és Kenderbeváltó Rt. örökébe 1886-ban az Első Magyar Kenderfonógyár Rt., 1890-ben a Szegedi Kenderfonógyár Rt. lépett. A fejlődés – bár hullámvölgyek kísérték – folyamatos volt, a gyártelep több épülete emeletet kapott. 1944 után itt alakult először munkástanács. Ennek, és az alapító Bakay Nándornak az emlékét egy-egy márványtábla őrizte a Bakay utcai kapubejárat mellett (1984, 1983). A gyár egy darabig állta a versenyt a külföldi iparral, több

nagyberuházást is eszközöltek (1965, 1973–75). Ám a körülmények változása könyörtelenül elhozta a nagy múltú szegedi cég összezsugorodását: megjelent a műszál, csökkent a kendertermelés, a nehéz munkakörülmények miatt nagy volt az elvándorlás, megszűnt a rubelexport stb. A már csak 160 főt foglalkoztató üzem 2006-ban eladta két hektárnyi területét a hamburgi Einkaufs Zenter Gmbh-nak bevásárlóközpont építése céljára. A sajtóhírek szerint a műemlékvédelmi hatóság megállapodott a vevővel a Rigó utcára merőleges üzemcsarnok – ipari nyerstéglából épült – két oromfalának a megőrzésében, ám ez egyelőre nem történt meg... A kendergyár Szegvárra, részben Hódmezővásárhelyre költözött. A bontás (2009–2010) után kezdődött az *Árkád* nevű, 35-40 ezer m^2 nagyságúra tervezett bevásárlóközpont építése. Szegednek megmaradt az utcanév, és egy kihalófélben lévő szó az idős bennszülöttek ajkán: *Bakay-gyár*. A Londoni krt. 1. számú épületcsoport volt a szegedi 46-os gyalogezred laktanyája. Még ma is fönn van a homlokzatán – római számokkal – az építés éve (1882). A Víz után lebontott vár pótlására emelték. Az ezred legnevesebb katonája Tömörkény István volt. Az író, aki három esztendeig ette a király kosztját, az utolsó évét itt szolgálta (1890/91) őrmesteri rangban. Szeged házi ezredéről Móra Ferenc *Levél a 46-osokhoz* (1917), Juhász Gyula *Negyvenhatosok* (1918) címmel írt verset. A Monarchia fölbomlása után a laktanya a m. kir. Hunyadi János 9. gyalogezredé lett. 1956 őszén – ekkor épp Petőfi nevét viselte – a honvédség kiürítette, lakásokat alakítottak ki benne, további négy épületét a Vasútforgalmi Technikum kapta meg. Udvarán ma is látható a 46. gyalogezred hősi halottainak emlékművéből az, ami megmaradt. Eredetileg az Aradi vértanúk terén állították föl (1925), és a Dóm téri építkezések végén hozták át ide.

A Mars téri laktanya

A MARS TÉREN

A tér dél-keleti sarkára jutottunk. Járjuk végig a környező épületeket az óramutató járásával egyező irányban. A Mars tér 14. faliszáma a Gábor Dénes Gimnázium, Műszaki Szakközépiskola és Kollégiumé. A tanintézet – Vasútforgalmi Technikum néven – 1953-ban nyitotta meg kapuit a MÁV Fiúnevelő Intézetben (Boldogasszony sgt. 44.). Az első igazgató Olasz István volt. Az intézet 1954 őszétől a MÁV Londoni krt. 13. sz. épületében, 1956 szeptemberétől a – katonaságtól kiürített – Mars téri Petőfi laktanya négy épületében működött. (Később tovább bővült.) Az iskola 1966. december 14-én fölvette Bebrits Lajos (1891–1963) közlekedés- és postaügyi miniszter nevét. Az idők változásával, 1992-ben az új névadó Gábor Dénes (1900–1979) fizikus lett, aki a holográfia elméletének a kidolgozásáért 1971-ben Nobel-díjat kapott. Az általános gimnázium mellett – ekkortól – három szakmacsoportban folyik az oktatás (elektrotechnika-elektronika, informatika-hírközlés, közlekedés). Az épületegyüttesben található még a Bencés Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium 2009-ben indult Szegedi Tagintézménye egy osztállyal, valamint a Forrás Felnőttoktatási Gimnázium négy osztálya.

Az 1881. évi 58. törvénycikk rendelte el Szegeden börtön építését. A „büntető

A Csillagbörtön a 20. század elején

törvényszék és börtön" terveit Wagner Gyula (1851–1937) készítette. (A nevét is föltüntető emléktáblát – bent az épületben – 1992-ben avatták föl.) Az építési engedély kelte 1882. szeptember 7. A Mars térre néző törvényszéki épület 1883-ra készült el. A fontosabb tárgyalásokat a díszes, emeleti nagyteremben tartották. Az épület két oldalán van a törvényszéki fogház két épülete. Mögöttük található az a kereszt alakú, négyszintes épület (1884), melyben az elítéltek a szabadságvesztés büntetésüket töltik. Négy folyosója középen fut össze, innen származik az intézet nem hivatalos neve: Csillagbörtön, rövid alakjában Csillag. (A szót Nendtvich Gusztáv kivitelező már 1884-ben használta.) Az első elítélt 1885. január 10-én kezdte meg a büntetése letöltését. A börtön parancsnoka ekkor Török Kálmán volt. Az ő tollából származik az épületegyüttest

bemutató füzet (1886). Nagy írónk, Jókai Mór Szegeden jártában látogatást tett (1891) a börtönben, kísérője Hatzinger Sándor igazgató volt. Jókai végigjárta a komor épületet, megnézte a zárkákat, a műhelyeket és rabmunkákat, majd beírta a nevét a vendégkönyvbe. A bűnfenyítő törvényszék 1906-ban átköltözött a Széchenyi téri – ekkorra kibővített – bírósági épületbe, helyén a terjeszkedni tudott a büntetés-végrehajtási intézet. A főbejárat közelében magyar és szerb nyelvű emléktábla (1987) hirdeti, hogy számos politikai fogoly raboskodott itt, magyar és jugoszláv hazafiak, a munkásmozgalom résztvevői, az antifasiszta küzdelem harcosai. A főkapu másik oldalán levő emléktábla (1990) a koncepciós perek (1945–1953), az 1956. évi forradalom leverése utáni megtorlás elítéltjeinek, és az itt kivégzett Kováts Józsefnek (1926–1958) a forradalom vértanújának állít emléket.

Az egyetem mérnöki kara az 1900-as évek elején... és napjainkban

A Mars tér 7. számú épületét Vígh Albert (1864–1946) tervezte, 1896-ra lett kész. A tervezőmérnök emlékét márványtábla őrzi (1989) az épület falán. Ide költözött az 1894-ben alapított fa- és fémipari szakiskola. Legnevesebb tanulója (1897–1899) a szobrásznak induló Brummer József (1883–1947) volt, akiből nemzetközileg ismert New York-i műkereskedő lett. Az intézet

fémipari tagozata helyett 1908-ban felső ipariskola nyílt, gépész és villamosipari tagozattal. Legismertebb tanára Kún József (1873–1912) költő és műfordító volt, a Szegeden tanító (1906–1908) Babits mindennapos barátja. Kún fordította először magyarra *A readingi fegyház balladája* c. Oscar Wilde-poémát. Az egyetem 1937-től fokozatosan kiürítette a Kálvária tér 7. sz. épületét, és oda költözött át a fölső ipariskola. (Az épület valójában e célra készült!) A Mars téren maradt 1939 és 1959 között a fölső ipariskola vegyészeti szakosztálya, melyből a vegyipari középiskola, a későbbi vegyipari technikum lett. Viselte a repülőgép-balesetben életét vesztett Horthy Istvánnak is, és Irinyi Jánosnak is a nevét. Két tanulójából, Beck Mihályból és Bartók Mihályból akadémikus lett. 1956 őszétől itt kapott helyet a Tartósító- és Húsipari Technikum is 1978-ig. (Fodor József nevét 1967-ben vette föl.)

Az épület 1962 és 1970 között a Felsőfokú Élelmiszeripari Technikumnak adott helyet, ebből lett 1970-ben az Élelmiszeripari Főiskola, mely 1986-tól a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Főiskolai Kara volt. E kar 1998 májusától a szegedi egyetemhez került, neve 2006. november 10-től a Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kara.

Folytassuk sétánkat a Nagykörútig. Üzletek sora van szorosan egymás mellett, a 4. sz. házban másfél éve gyógyszertár is nyílt Mars néven (2009). A tér és Mérey utca dél-keleti sarkán álló késő szecessziós házban (Mérey u. 21.) volt 1949-től a vegyipari középiskola leánykollégiuma. A Mars tér 19. sz. ház kapubejárójának falán még ma is látható Marx Károly mészkőből készített dombormű-portréja, Kákonyi István alkotása (1968).

A Mars tér 15-16. sz. lakóháztömb a város 1944 utáni első jelentősebb építkezései közül való. Nagyfalusi Antal (1897–1986) tervezte, 1953 és 1955 között épült föl, minden homlokzati díszítést mellőzve.
Építésének főbb adatait, az építők nevét az egykorú emléktáblán olvashatjuk. A boltív alatt állva végig lehet látni az Attila utcán, egészen a Belvárosi hídig.

A Mars tér 15-16. számú lakóháztömb

Végezetül magáról a hatalmas méretű Mars térről, mely eredetileg katonai gyakorlatozásra szolgált. 1950-ben ide került a Tisza Lajos körútról és a Széchenyi térről a szerdai és a szombati hetipiac, a kisipari termékek piaca, itt volt a Kálvária sugárútról a Boros József utcán át járó villamos végállomása. Itt épült meg 1965-ben a távolsági buszok pályaudvara. A tér adott helyet 1971-től a Szegedi Ipari Vásárnak, melyet korábban a Horváth Mihály utcában és a környékén tartottak. Idővel a 2,5 hektáros terület a zsúfoltság és a rendezetlenség hatást keltette: már nem fért el egymás mellett a (nemzetközi) vásár és a piac, elszaporodtak a kiskereskedők összetákolt bódéi. A helyzet javulásához évtizedek kellettek. A kulturált piaci kereskedelmet szolgálta az 1800 m^2 területű, acélvázas, födött és fűtött vásárcsarnok (1973), majd 2006-tól az újonnan épített Irén- és Anna-csarnok. (Névadóik a piac legrégibb elárusítói közül kerültek ki: †Tanács Imréné Farkas Irén, Matolcsy Anna.)

A végleges rendezést a 2010. év hozta el: a bódéváros – perekkel tarkított – fölszámolása után hozzákezdtek a Mikszáth és a Cserzy utca tengelyében (a sátras, asztalos piac helyén) az új, favázas, 4500 m^2-es nagycsarnok építéséhez. Két oldalhajójában üzletek vannak, míg középen – hat sorban – 312 asztalon folyik az árusítás. A régi födött csarnokot lebontották. Az U pavilon mellett parkosított pihenőparkot alakítottak ki, szökőkúttal díszítve, olyan szabadtéri asztalospiaccal, melynek 198 árusító helye van. A nagycsarnok és a födetlen elárusítóhelyek ünnepélyes átadása 2010. szeptember 11-én volt. Az egyetem mérnöki kara előtti pihenőparkban Székó Gábor két világító szobra (dec. 6.) állítja meg az arra járót. A kőszobor másfél, a vaslemez-szobor mintegy két méter magas. A művész azt üzeni, hogy a bensőnkből kisugárzó fény szebbé teszi mindannyiunk életét. A hatalmas parkolóban 325 akadálymentes férőhely várja az autósokat, az egész tér egységes kerítést kapott. A megifjodott Mars tér (nagycsarnok, átépítés) a – Vesmás Péter vezette – Tér és Forma Építészstúdió alkotóerejét és hozzáértését dicséri.

A tér, nem hagyva említetlenül a Mikszáth utcát, a helyi kiskereskedelem egyik nyüzsgő központja volt és marad.

A Mars téri piac nagycsarnoka

Székó Gábor: Világító szobor

Taj Mahal
Pakistani - Indian
Eteren
TAJ MAHAL